

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, старшого дослідника зі спеціальності 081 «Право», заслуженого юриста України Гацелюка Віталія Олександровича на дисертацію Пустової Наталії Олександрівни «Поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Оцінка актуальності теми дослідження.

Проблематика декриміналізації у кримінальному праві України набуває ваги, оскільки з часу набрання чинності КК України 2001 року наявна низка рішень законодавця (хоча ця кількість і не є значною), а також рішень Конституційного Суду України (щодо незаконного збагачення, декларування недостовірної інформації, завідомо неправосудного судового рішення), які вимагають від доктрини обґрунтування практичних наслідків такого роду змін у кримінально-правовому регулюванні. Це те, що стосується криміналізації нормативної.

Не менше значення в контексті фактичної декриміналізації мали і зміни галузевого законодавства, які впливали на обсяг діянь, що підпадають під ту чи іншу норму особливої частини КК.

Ю.А. Пономаренко, говорячи про динаміку розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян, зазначає, що підвищувалися мінімальні розміри суспільно небезпечних наслідків цілої низки найбільш поширених злочинів (проти власності, у сфері господарської діяльності та ін.), що тягло за собою *фактичну декриміналізацію (курсів наш – В.Г.)* істотного обсягу таких діянь, суспільно небезпечні наслідки яких були меншими за цей розмір¹.

Очевидний для більшості експертів висновок про недосконалість та часом якщо не умисну, то свідому соціальну шкідливість² змін до чинного

¹ Далі вчений пише: «Звісно, що законодавець усвідомлено й цілеспрямовано підвищує розмір прожиткового мінімуму, керуючись соціально-економічною ситуацією в Україні, рівнем розвитку економіки, рівнем купівельної спроможності гривні та іншими факторами. Водночас він навряд чи усвідомлює, що при цьому кардинально змінюються визначені в кримінальному законодавстві розміри шкоди, що часто тягне за собою необґрунтовані декриміналізації цілої низки діянь Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія / Ю.А. Пономаренко. Харків: Право, 2020. С. 237, 473.

² Вчені зазначають, що, на жаль, правила криміналізації і декриміналізації діянь прямо не визначені в законодавстві. Тому особи, які мають право законодавчої ініціативи, іноді зловживають своїм службовим становищем для ініціювання і лобіювання таких законопроектів про внесення змін до КК, які не вирішують його завдань, але які можуть створити політичну і соціальну напругу (як приклади можна навести проекти законів, якими пропонувалось ввести кримінальну відповідальність за наклеп, за пропаганду комуністичної або націоналістичної ідеологій, поновити смертну кару тощо) або спрямовані на вирішення особистих чи корпоративних інтересів (зокрема, проекти законів, якими КК доповнено ст. 381-1 і ст. 389-1 або внесені зміни до ст. 359). (Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк / За заг ред. М.І. Хавронюка. К.: ВАІТЕ, 2014. С. 68).

кримінального законодавства³ (в тому числі в частині декриміналізації / криміналізації) викликаний як відсутністю зрозумілої для законодавця (з його об'єктивним рівнем підготовки у цій сфері) теорії криміналізації суспільно небезпечних діянь, так і ігноруванням з боку законодавця тих орієнтованих на нього рекомендацій, які час від часу оприлюднюються за результатами відповідних наукових досліджень⁴.

Не перший рік лунають думки про те, що такий стан речей вже навряд чи може бути пояснений виключно тенденцією до динамізму законодавства, обумовленою реальними запитами щодо змін у державі й суспільстві. Навпаки, напрошується думка про недостатній зв'язок таких бурхливих, стрімких і частих змін із реальними потребами життя, а отже, про їх невмотивованість, наукову й практичну необґрунтованість, безсистемність і, можливо, навіть волонтаристський характер⁵.

Підкреслюється актуальність теми дослідження і прийняттям у 2022 році Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння», яким, серед іншого, Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено новою Главою 36¹ «Кримінальне провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність».

Таким чином, на фоні відносно невеликої кількості наукових досліджень у сфері декриміналізації кримінальних правопорушень та з урахуванням запровадження в Україні інституту кримінального проступку⁶ (що також є якщо не декриміналізацією, то суттєвим доповненням до змісту поняття «кримінальна протиправність») дає підстави для висновку про те, що дисертаційне дослідження Пустової Наталії Олександрівни «Поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України» є таким, що, без сумніву, характеризується необхідним рівнем актуальності.

³ Преступность, как и иные социальные феномены, суть социальные конструкты, «конструируемые» законодателем отчасти в соответствии с реальной общественной опасностью тех или иных деяний, отчасти – выполняя политические интенции и предпочтения властных структур, политических режимов (Гишинский Я.И. Некоторые тенденции мировой криминологии / Я.И. Гишинский. *Российский ежегодник уголовного права*. № 6. 2016 / Под ред. д-ра юрид. наук, профессора А. И. Бойцова. СПб., 2013. С. 30).

⁴ Так, А.Е. Жалінський шкодує про ігнорування законодавцем надбань юридичної науки: «Теоретические соображения об основаниях криминализации законодателя также ни к чему не обязывают, к тому же ими осознанно пренебрегают при разработке многочисленных законодательных предложений. В итоге в литературе признается, что нередко причиной криминализации называется не научное изучение социальной действительности, а совершенно случайное событие. Более того, провозглашенные задачи меняют свое содержание в ходе реализации уголовного права, а действующий уголовный закон не содержит необходимых предписаний, эффективно этому препятствующих» (Жалинский А.Э. *Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ* / А.Э. Жалинский. 2-е изд., перераб и доп. М.: Проспект, 2009. С. 121).

⁵ Тацій В.Я., Тютюгін В.І., Пономаренко Ю.А. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4 (83). С. 56.

⁶ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 року №2617–VIII.

Додаткової актуальності дослідженню додає функціонування відповідної Робочої групи Комісії з питань правової реформи, яка опікується проблемою реформування чинного кримінального законодавства⁷.

Отже, ознайомлення з дисертацією дає підстави для певної **загальної оцінки роботи**. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам які встановлені в п.п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44. Слід відзначити простоту та доступність аргументації, зрозумілість подання складних юридичних дефініцій.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Структура дисертації є добре продуманою і відповідає тим завданням, які поставив перед собою автор (С. 18 дослідження), зокрема:

- з'ясувати місце декриміналізації у кримінально-правовій політиці України;
- проаналізувати практику внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації;
- проаналізувати рішення Конституційного Суду України в контексті декриміналізації;
- розкрити поняття декриміналізації, сформулювати авторське визначення поняття декриміналізації;
- встановити співвідношення декриміналізації з іншими методами реалізації кримінально-правової політики: криміналізацією, пеналізацією та депеналізацією;
- виокремити види чинників декриміналізації діянь та на їх основі виділити найбільш вживані;
- визначити підстави декриміналізації у кримінальному праві України, запропонувати їхню класифікацію та розкрити їхній зміст;
- розробити систему принципів декриміналізації діянь у кримінальному праві України та охарактеризувати їх;
- узагальнити підходи до визначення способів декриміналізації у кримінальному праві України;
- навести перелік способів, за допомогою яких здійснюється декриміналізація діянь у кримінальному праві України.

Об'єкт дослідження – комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку із декриміналізацією у кримінальному праві України.

⁷ <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>

Предмет дослідження – поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертанткою на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і чотирьох додатків. Повний обсяг дисертації становить 270 сторінок, із яких 186 сторінок – основний текст, 34 сторінки – список використаних джерел (288 найменувань), чотири додатки на 37 сторінках.

У першому розділі розкрито загальні засади дослідження декриміналізації у кримінальному праві України. З'ясовано, що декриміналізація, як один із основних методів реалізації кримінально-правової політики держави, має бути соціально зумовленою, базуватися на засадах наукової обґрунтованості, врахуванні громадської думки, пріоритету суспільних інтересів, прогнозованості, легітимності та доцільності. Недотримання хоча б однієї з перерахованих ознак має наслідком відсутність ефективності кримінальної політики та її нездатність досягати поставленої мети і реалізовувати заплановані завдання.

Проаналізовано закони України та Пояснювальні записки до відповідних законопроектів, прийнятих протягом 2003-2023 років, якими вносилися зміни до Кримінального кодексу України у контексті декриміналізації. Встановлено, що причинами виключення кримінально-правових норм із кримінального закону є: потреби удосконалення практики протидії злочинності; виконання міжнародно-правових зобов'язань України; втрата діянням суспільної небезпеки; юридико-технічні причини; врахування принципу верховенства права.

У другому розділі розглянуто теоретичні основи декриміналізації у кримінальному праві України. Розкрито поняття та чинники декриміналізації, виокремлено підстави та принципи декриміналізації діянь у кримінальному праві України.

Удосконалено визначення поняття декриміналізації, яке слід розуміти як процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної небезпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних.

Досліджено принципи декриміналізації – критерії та правила, за допомогою яких оцінюють наскільки допустимо та доцільно скасовувати кримінально-правову норму.

У третьому розділі обґрунтовано значення способів декриміналізації у кримінальному праві України. Удосконалено наукові напрацювання щодо способів декриміналізації у кримінальному праві України.

Визначено перелік способів, за допомогою яких здійснюється декриміналізація діянь, зокрема, такі способи поділяються на дві групи: зміна Загальної частини Кримінального кодексу України та зміна Особливої частини Кримінального кодексу України (виключення статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, або частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, у тому випадку, коли одна стаття складається з декількох частин, в яких описано прості склади кримінального правопорушення; використання у диспозиції статті термінів, що позначають більш вузькі поняття; виключення окремої норми із Особливої частини Кримінального кодексу України; звуження хоча б одного елемента складу кримінального правопорушення; виключення частини статті, що передбачає кваліфікований чи особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення; виключення будь-яких ознак та наслідків окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини Кримінального кодексу України; зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення).

Повнота викладу положень дослідження в опублікованих працях.

Результати наукового дослідження оприлюднено на таких науково-практичних заходах: науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство» (м. Львів, 09 квітня 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: дослідження та європейські інновації» (м. Ченстохова, 23–24 квітня 2021 р.); науковому семінарі «Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики» (м. Львів, 25 червня 2021 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 10 грудня 2021 р.); XV міжнародній науково-практичній конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство» (м. Львів, 30 березня 2023 р.).

Основні результати дисертації висвітлено у десяти наукових працях. Серед них три статті, опубліковані в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України фаховими науковими виданнями з правових наук категорії «Б»; одна стаття – в міжнародному науковому журналі, шість тез доповідей на науково-практичних заходах.

Аналіз змісту відповідних публікацій, викладених у наукових фахових виданнях, дозволяє зробити висновок, що він (зміст) відповідає основним положенням дисертації.

Оцінка новизни представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень та рівня виконання поставленого наукового завдання.

Слід відзначити, що **переважна більшість положень, винесених автором на захист (С. 20 – 23), і висновків (С. 194 – 200) є новими або містять значну частку новизни.**

Загалом, **наукова новизна одержаних результатів** полягає у тому, що дисертація є першою ґрунтовною та методичною роботою, присвяченою темі декриміналізації в українському кримінальному праві.

На підставі правового аналізу кримінального законодавства, а також наявних із цього питання позицій та власного бачення проблеми, авторкою сформульовано низку положень, висновки і пропозиції, що мають і теоретичне, і практичне значення.

Сформульовані положення і рекомендації надали можливість отримати систему теоретичних поглядів на стан, тенденції і перспективи розвитку відповідного сегменту законодавства та запропонувати конкретні шляхи їх реалізації в практичній діяльності органів кримінальної юстиції та у законотворчому процесі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі результати дисертації, отримані автором, можуть бути використані:

– *правотворчій діяльності* – для належного правового обґрунтування змін та доповнень до Кримінального кодексу України в контексті декриміналізації;

– *правозастосовній діяльності* – для розв’язання компетентними органами питань щодо кримінально-правової кваліфікації у разі скасування певної кримінально-правової заборони під час проведення досудового розслідування і судового розгляду;

– *науково-дослідній діяльності* – для наступного дослідження явища декриміналізації у кримінальному праві;

– *освітньому процесі* – для підготовки навчальних посібників і методичної літератури та викладання кримінально-правових дисциплін, а саме: «Кримінальне право», «Теорія кримінально-правової кваліфікації» та «Кримінально-правова кваліфікація», а також спецкурсів для здобувачів освіти зі спеціальності 081 Право (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес ЛьвДУВС № 80 від 07.09.2023).

Цим, а також правильним і доречним використанням автором різних методів наукового пізнання забезпечується високий **ступінь обґрунтованості** наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дослідженні, їх **достовірність**.

Відповідно до мети та завдань дослідження в дисертації використано систему методів наукового пізнання. Під час підготовки дисертації застосовувалося поєднання загальнонаукових і спеціальних методів

дослідження правових явищ. Комплексний підхід використано для розгляду як соціального контексту, так і юридичної форми проблеми.

Головним методом дослідження став *діалектичний метод*, який дав змогу розглянути явище декриміналізації у розвитку та взаємозв'язку, єдності та суперечностях із суміжними інститутами – криміналізацією, пеналізацією, депеналізацією, а також із соціальними процесами (відносинами), сутністю держави та продемонструвати вплив декриміналізації на ці процеси (усі розділи). За допомогою *історико-правового методу* досліджено практику внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації, вивчено історичні передумови появи та поширення декриміналізації діянь, а також динаміку розвитку процесу декриміналізації в Україні (підрозділи 1.2, 1.3, 3.2). Застосовано *формально-догматичний метод* – задля вивчення декриміналізації як явища поза його зв'язком з іншими соціальними явищами, тобто зосереджено увагу на його внутрішніх, сутнісних властивостях, характеристиках та ознаках, а також під час формулювання дефініції поняття декриміналізації (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Метод аналізу та синтезу* використано для опрацювання наукової літератури з метою формулювання авторського визначення поняття «декриміналізація» (підрозділ 2.1). *Системний метод* – у процесі комплексного дослідження декриміналізації як системи, з метою цілісного дослідження об'єкта та визначення місця декриміналізації у кримінально-правовій політиці України (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). *Індуктивний і дедуктивний методи* використано із метою поглиблення понятійного апарату (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3), а *метод узагальнення* – під час формулювання висновків і пропозицій (усі розділи). *Соціологічний метод* – для аналізу документів під час вивчення предмета дослідження (усі розділи), *формально-логічний метод* – з метою дослідження формально-логічних основ співвідношення між такими поняттями: критерій, передумова, підстава, привід, принципи, причина, умова, чинник декриміналізації діянь, та інші (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1, 3.2). Для дослідження матеріалів судової практики у підрозділі 1.3 використано *метод документального аналізу*. *Статистичний метод* застосовано для аналізу емпіричної інформації щодо теми дослідження (усі розділи).

Теоретичну основу дисертації склали наукові праці із загальної теорії держави і права, кримінального права, кримінально-процесуального права, а також філософсько-методологічна література, енциклопедичні та довідкові видання.

Емпірична база дослідження охоплює інформацію, отриману внаслідок вивчення та узагальнення Законів України та Пояснювальних записок до відповідних проєктів Законів України, прийнятих протягом 2003-2023 років, якими вносилися зміни до Кримінального кодексу України в контексті декриміналізації (всього 18 Законів України); аналізу матеріалів практики Конституційного Суду України, постановлених протягом 2019-2020 років, проблематика яких тісно пов'язана із питаннями декриміналізації діянь, зокрема охарактеризовано 3 рішення органу конституційної юрисдикції із

окремими думками до них; тексту проекту нового Кримінального кодексу України станом на 14 жовтня 2023 року.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення.

Використовуючи достатньо репрезентативний (в контексті предмету дослідження) масив наукових джерел, автор зробила досить цікаві узагальнюючі висновки.

Зокрема, я погоджуюсь із тим, що на підставі аналізу законів України та Пояснювальних записок до відповідних законопроектів, прийнятих протягом 2003-2023 років, якими вносилися зміни до Кримінального кодексу України у контексті декриміналізації, можна зробити висновок про те, що причинами виключення кримінально-правових норм із кримінального закону є: потреби вдосконалення практики протидії злочинності; виконання міжнародно-правових зобов'язань України; втрата діянням суспільної безпеки; юридико-технічні причини; врахування принципу верховенства права. Авторка виснує, що підстави декриміналізації є зворотними до підстав криміналізації; запропоновано їхню класифікацію, зокрема підстави декриміналізації поділено на основні (зникнення суспільної безпеки діяння; ефективність та можливість боротьби із діянням не кримінально-правовими засобами) та додаткові підстави (соціально-економічні та соціально-психологічні підстави).

Позитивною рисою роботи є те, що в ній розроблено певну систему принципів декриміналізації діянь, до якої входять дві основні групи: соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації, які поділяються на дві підгрупи: загальноправові системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування) і кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалин у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії), а також сформульовано правило, відповідно до якого декриміналізація повинна здійснюватися на основі всіх принципів декриміналізації в сукупності.

Також, дисертантка права у тому, що кримінальна політика України щодо боротьби зі злочинністю відображена в її законодавчій базі, яка охоплює матеріальний, процесуальний та кримінально-виконавчий аспекти. Її реалізація передбачає розробку заходів профілактики щодо запобігання злочинності, виховання правової свідомості, приведення у відповідність до сучасних вимог кримінального законодавства України. Ця комплексна стратегія виконується спільно державними органами й інститутами громадянського суспільства. Крім того, кримінальна політика України

розв'язує проблеми криміналізації чи декриміналізації діянь, відіграючи ключову роль у формуванні еволюції кримінального законодавства України.

Декриміналізація як один із основних методів реалізації кримінально-правової політики держави, має бути соціально зумовленою, базуватися на засадах наукової обґрунтованості, врахуванні громадської думки, пріоритету суспільних інтересів, передбачуваності, легітимності й доцільності.

Недотримання будь-якого із зазначених показників призводить до неефективності кримінальної політики, нездатності її досягати поставлених цілей і завдань.

Загалом згоден з тим, що для законодавця першочерговим є розуміння того, як соціальні фактори впливають на декриміналізацію конкретних діянь. Аналізуючи такі аспекти, як економічні, політичні та моральні, галузь кримінального права має на меті оцінити, чи є криміналізація певної поведінки передчасною чи непотрібною.

Законодавчі та інші нормативно-правові акти чи їхні окремі положення, що є визнаними неконституційними, припиняються з дня винесення Конституційним Судом України рішення про визнання їх неконституційними. Втрата чинності такими актами відбувається, якщо інше не передбачено рішенням, але вона не може передувати дню прийняття рішення.

Рішення органу конституційної юрисдикції України мають пряму дію, їхнє застосування не вимагає прийняття окремого закону; тому і декриміналізація діянь рішеннями Конституційного Суду України не вимагає прийняття закону на виконання такого рішення.

Проте постановлення рішення Конституційним Судом України щодо декриміналізації певного діяння не означає те, що таке чи подібне суспільно небезпечне діяння неможливо буде криміналізувати у майбутньому (с. 88 - 89).

Також автором, зроблено обґрунтований висновок, що проблеми декриміналізації є невід'ємними від питань політики гуманізації кримінального законодавства. У зв'язку з цим слід враховувати, що одним із основних завдань гуманізації – вироблення теорії і методу переходу від приводів декриміналізації до її підстав, що виражають суспільну необхідність скасування кримінального закону.

Подібно до процесу криміналізації, процес декриміналізації також повинен визначатися відповідними чинниками, які складаються із підстав декриміналізації, і здійснюватися відповідно до конкретних принципів.

Серед усіх видів чинників декриміналізації суспільно небезпечних діянь найбільш вживаними є терміни «підстави» та «принципи» декриміналізації суспільно небезпечних діянь.

Авторка робить висновок про те, що підстави декриміналізації суспільно небезпечних діянь – дійсні об'єктивні передумови, що відображають суспільну необхідність скасування кримінально-правової норми, і далі розвиває свою концепцію: підстави декриміналізації суспільно небезпечних діянь охоплюють явища соціальної дійсності, що приводять в рух процес декриміналізації, тобто підстави лежать в основі цього процесу.

Основною підставою декриміналізації діянь є їхня неспроможність спричинювати істотну шкоду або створювати загрозу спричинення такої шкоди об'єктам, які охороняються кримінальним законом.

Віднесення тих чи інших діянь до кримінально-караних здійснюється на підставі їхньої суспільної небезпеки, що не залежить від волі законодавця, а є об'єктивною характеристикою відповідної поведінки. Суспільна небезпечність є динамічною категорією, адже суспільні відносини змінюються залежно від етапу розвитку суспільства, а законодавець таким змінам лише надає правової форми.

Законодавець, формулюючи закони, бере до уваги сучасну правосвідомість суспільства та загальносуспільні цінності.

Серед підстав декриміналізації ряд авторів виділяють і «моральне забарвлення» посягання. Із цього можна зробити висновок, що наука кримінального права не стоїть осторонь пануючої моралі, тому сприяє виключенню власних заборон, коли визнає, що існує дисонанс між кримінальним законом і загальним уявленням суспільства про те, що визнається кримінальним правопорушенням на сьогодні.

Дисертантка права у тому, що декриміналізація має здійснюватися шляхом дотримання усієї системи принципів декриміналізації діянь, до якої (на її думку) входять дві основні групи: соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації.

Останні принципи поділяються на дві підгрупи: перша включає загальноправові системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування). Другу підгрупу складають кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалін у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії) (с. 178-179).

На думку авторки, яку варто підтримати, способи декриміналізації поділяються на дві групи: зміна Загальної частини КК України та зміна Особливої частини КК України. Зокрема, до другої групи відносять такі способи:

– виключення статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, або частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, у тому випадку, коли одна стаття складається із декількох частин, в яких описано прості склади кримінального правопорушення;

– використання у диспозиції статті термінів, що позначають більш вузькі поняття;

– виключення окремої норми із Особливої частини КК України;

- звуження хоча б одного елемента складу кримінального правопорушення;
- виключення частини статті, що передбачає кваліфікований чи особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення;
- виключення будь-яких ознак та наслідків окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України;
- зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення) (с. 197).

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Отже, є всі підстави оцінити дане дисертаційне дослідження як глибоку наукову роботу, яка додає чимало нових рис сучасному розумінню проблем наукового осмислення, законодавчого визначення та практики декриміналізації.

Загальна позитивна оцінка дисертації не виключає деяких зауважень і побажань, які можуть бути використані автором у подальших наукових дослідженнях:

1) На с. 22 роботи дисертантка зазначає, що нею удосконалено визначення поняття декриміналізації, яке слід розуміти як процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної небезпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних.

На мою думку, таке визначення є занадто ідеалістичним та не враховує реалії розвитку правової системи України, зокрема, тут не враховані випадки “фактичної” декриміналізації, наприклад, внаслідок зміни мінімальних меж шкоди від злочинного посягання, які на практиці виключають частину діянь з кола кримінально-протиправних (на с. 88 дисертантка зазначає: “Зміни між кримінальною та некримінальною сферами можуть відбутися не лише шляхом декриміналізації та уніфікації, а й шляхом змін у нормативному та охоронному некримінальному законодавстві”). Чи означає це, що авторка розрізняє декриміналізацію та “зміну між кримінальною та некримінальною сферами”, внаслідок якої частина діянь перестала *de facto* бути кримінальним правопорушенням?

Також, це визначення не охоплює випадки визнання статті КК такою, що не відповідає Конституції, рішенням Конституційного Суду, яке не завжди мотивується “втратою необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що

перестало мати достатній рівень суспільної небезпеки”, і, крім того, може бути прийнято внаслідок порушення лише процедури розгляду та ухвалення закону. Принагідно зауважу, що дисертантка сама на с. 22 зазначає: “постановлення рішення Конституційним Судом України щодо декриміналізації певного діяння не означає, що таке чи подібне суспільно небезпечне діяння неможливо буде криміналізувати у майбутньому”.

2) на с. 178 дисертантка зазначає: “Підстави декриміналізації поділяються на основні і додаткові.

Основними підставами декриміналізації є зникнення суспільної небезпеки діяння; ефективність та можливість боротьби із діянням не кримінально-правовими засобами, тобто відсутність соціальної, політичної, економічної або правової потреби.

Додатковими підставами декриміналізації вважаємо соціально-економічні та соціально-психологічні підстави.

Для констатації підстави декриміналізації діяння, необхідно, щоб одночасно існувати дві обов’язкові підстави декриміналізації, та хоча б одна додаткова”.

По-перше, на мій погляд, зміст поняття “підстава” в контексті вчення про ознаки кримінального правопорушення та процесу декриміналізації дає приводи висувати, що все ж таки така підстава є єдиною - це втрата діянням ознаки суспільної небезпечності. Решта факторів може бути додатковими складовими мотивації відповідного рішення, приводами, наприклад, але не підставою.

Крім того, не зовсім зрозуміла концепція “мінімального набору” підстав декриміналізації, яка потребує додаткового обґрунтування.

3) також на с. 178 серед висновків до розділу 2 авторка визначає наступне: “Логічно, що закони не виконуються, коли законодавець приймає закони без врахування вищеперелічених підстав”. Оскільки ми говоримо про закони про декриміналізацію, не зовсім зрозуміло, що саме авторка вкладає в зміст поняття “закони не виконуються”. Цікаво було би навести приклад такого невиконання закону про декриміналізацію.

4) авторкою розроблено власну концепцію принципів декриміналізації, яка по факту є “дзеркалом” принципів криміналізації, які набагато краще розроблені доктриною (Розділ 2 роботи).

На мій погляд, такий підхід має бути оцінений дещо критично, оскільки теза про те, що якщо декриміналізація - процес, зворотній відповідно криміналізації, то і принципи їх мають бути тотожні, не є однозначно вірною.

Це можна проілюструвати і словами самої авторки: “Принцип економії репресії має значення і для декриміналізації: кримінально-правова норма має бути соціально справедливою і засоби кримінального права мають бути обґрунтовані під час боротьби із цим суспільно небезпечним діянням” (с. 175).

Це має зміст для криміналізації, яка створює підґрунтя для боротьби з певним явищем, але у випадку декриміналізації мова про боротьбу вже не йде. Загалом, зв'язок між принципами криміналізації та декриміналізації, безумовно, є, але він не є лінійним.

5) на с. 197 авторка зазначає: “За допомогою способів декриміналізації суспільно небезпечних діянь законодавчий орган державної влади здійснює процес декриміналізації діянь, результатом якого є виключення кримінально-правової норми із кримінального закону”.

На мій погляд, це дещо звужена трактовка, яка не включає низку інструментів декриміналізації (зміна обсягу регулювання нормами інших галузей права), та, крім того, зводить декриміналізацію до виключення норми з закону, що також не повністю охоплює всі можливі ситуації.

Зроблені зауваження і побажання стосуються складних, спірних і малодосліджених питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, яка є цікавою, корисною, самостійною і завершеною творчою працею.

Відсутність конфлікту інтересів. Офіційний опонент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувача та/або її наукового керівника.

ВИСНОВОК про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України.

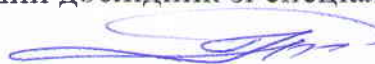
Отже, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Пустової Наталії Олександрівни «**Поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України**», є самостійною, завершеною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального права, а саме визначено поняття, підстави, принципи та способи декриміналізації у кримінальному праві України та зроблено обґрунтовані автором пропозиції щодо удосконалення законодавства. Рецензована робота відповідає вимогам щодо дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, які встановлені в п.п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, її зміст відповідає заявленій науковій спеціальності, а її автор, за підсумками захисту, заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

Старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник зі спеціальності 081 Право
заслужений юрист України

Віталій ГАЦЕЛЮК

Підпис: *Гачелюк В.О.*
ПОСВІДЧУЮ
Вчений член Інституту
держави і права
ім. В.М. Корецького

